

**ENDÜSTRİYEL MİRAS
TURİZMİ ÜZERİNE
ZONGULDAK İLİ
ÖZELİNDE BİR
DEĞERLENDİRME**

Özge GÜDÜ DEMİRBULAT

Arş. Gör. Dr., Düzce Üniversitesi,
Akçakoca Turizm İşletmeciliği ve
Otelcilik Yüksekokulu,
ORCID: 0000-0001-7652-7966
E-mail: ozgegudu@hotmail.com

Gencay SAATCI

Dr. Öğr. Üyesi,
Çanakkale Onsekiz Mart
Üniversitesi, Turizm Fakültesi,
ORCID: 0000-0002-7842-989X
E-mail: gencaysaatci@comu.edu.tr

**AN EVALUATION OF
ZONGULDAK ON
INDUSTRIAL HERITAGE
TOURISM**

ÖZET

Ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlayan endüstri yapılarının, sanayi geçmişinin izleri olarak, kent ve kamu yararına kullanılmak üzere yeniden değerlendirilebilir hale gelmesi son yıllarda üzerinde ciddiyle durulan hususlar arasında yer almaktadır. Ülkelerin ekonomik ve teknolojik geçmişlerinin izlerini günümüze kadar taşıyan endüstri yapıları, ülkelerin kültürel geçmişinde de önemli bir yere sahiptir. Sanayileşmeyle karşı karşıya kalan bölge ve şehirlerde yer alan önemli endüstri kalıntılarının korunma ve yenilenme yaklaşımıyla değerli varlıklara dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Endüstriyel dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlayan endüstriyel miras alanları/yapıları, yeni sosyal kimlikler inşa etmek ve endüstriyel miras turizmini geliştirmek için bir kaynak haline gelmiştir. Endüstriyel miras alanlarının turistik alanlara dönüştürülmesi, endüstriyel geçmişin değerini artırmakla beraber eski endüstri alanlarının da karakterini şekillendirmektedir. Zonguldak'ın endüstriyel miras turizmi potansiyelinin belirlenmeye çalışıldığı bu araştırmada; öncelikle araştırma konusu olan endüstriyel miras ve endüstriyel miras turizmi kavramları ele alınarak, Zonguldak'ın endüstriyel miras turizmi potansiyelini geliştirmeye yönelik öneriler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Endüstriyel Miras, Endüstriyel Miras Turizmi, Zonguldak.

ABSTRACT

The fact that the industrial structures that contribute to the economic development of the countries have been re-evaluated as a trace of the industrial past, to be used for the benefit of the city and the public is among the issues that have been seriously emphasized in recent years. Industrial buildings, bearing the traces of the economic and technological backgrounds of the countries, have an important place in the cultural history of the countries. In the regions and cities facing industrialization, turning important industrial residues into valuable assets with the approach of conservation and renewal has come to the agenda. Industrial heritage areas / structures that contribute to economic growth in the industrial period have become a resource for building new social identities and developing industrial heritage tourism. Transforming industrial heritage sites into touristic areas increases the value of the industrial past and shapes the character of the old industrial areas. In this study, where the potential of industrial heritage tourism of Zonguldak is tried to be determined; suggestions for developing the industrial heritage tourism potential of Zonguldak have been presented by considering the concepts of industrial heritage and industrial heritage tourism, which are primarily the subject of research.

Key Words: Industrial Heritage, Industrial Heritage Tourism, Zonguldak.

GİRİŞ

Endüstri Devrimi; teknolojik, sosyal, ekonomik ve çevresel hususlarda önemli etkiler yaratan, dünya tarihinin en önemli gelişmelerinden biri olarak kabul edilmektedir. Zira Endüstri Devrimi, elle üretimin yerini makinalara bıraktığı ve bunun sonucunda da yeni üretim mekânlarının oluşturulmasına zemin hazırladığı için yeni bir mimari oluşumu da beraberinde getirmiştir. Nitekim söz konusu dönemde yapılan yapılar, inşa edildikleri dönemin sosyal ve ekonomik gelişmeleri ile ülkelerin sanayileşme tarihine de ışık tutması vesilesiyle endüstriyel mirasın önemli öğeleri arasında yer almaktadır. Bir diğer ifadeyle; Endüstri Devrimi ile birlikte yapılan üretim tesisleri ve onunla ilişkili olan yapılar, endüstriyel mirasın konusunu oluşturmaktadır (Çinko, 2018). Pawlikowska-Piechotka (2009) endüstriyel mirası, geçmişten gelen ve endüstriyel süreçten kaynaklanan insan yapımı alanlar, binalar ve manzaralar olarak tanımlamaktadır. Bir diğer ifadeyle, bulunduğu bölgenin tarihinde ve gelişiminde önemli bir yer tutan yapılar, endüstriyel miras niteliğinde ele alınabilmektedir. Ayrıca söz konusu yapıların, tanıklık ettiği döneme ait üretim teknik ve süreçlerinin özelliklerini sunan, döneminin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısını yansıtan niteliklere sahip olması da gerekmektedir (Kaya ve Yılmaz, 2018).

Eski endüstri alanları/yapıları, çeşitli niteliklerinden ötürü yaygın şekilde “terk edilmiş endüstri bölgesi” statüsü altına girmektedir (Alpan, 2012: 21). Endüstri arkeolojisi olarak adlandırılan, eski endüstri yapılarının korunması yaklaşımı ilk olarak yapı stokunun fazla olduğu Britanya’da ortaya çıkmıştır. Eski endüstri yapılarını araştırma, ortaya çıkarma ve kayıt altına alma işlemleri bu kapsamda yer almaktadır. Söz konusu yöntem ile ortaya çıkarılan yapılar da endüstri anıtları/yapıları olarak nitelendirilmiştir (Saner, 2012: 53). Eski endüstri anıtlarının/yapılarının korunması yaklaşımının uluslararası nitelik kazanması aynı zamanda endüstri mirası kavramının ön plana çıkmasıyla sonuçlanmıştır. Bu kapsamda endüstri anıtları ve sitelerinin uluslararası mirasın temel bileşenleri arasında yer aldığı fikri benimsenmeye başlanmıştır. Nitekim endüstriyelleşmenin toplumda geçerliliğini artırması ile beraber geleneksel işleme ve imalat sistemlerinin azalması, bilgisayarlı ve otomatikleştirilmiş üretim tekniklerinin artışı gibi unsurlar, insanların endüstriyel miras alanlarına ilgi duymasına sebep olmuştur. Bu noktada yer altında (maden ocakları vb.) ya da yer yüzeyinde (fabrikalar vb.) bulunan geleneksel endüstri mirası unsurlarının, insanlara nostaljik ve yeni deneyimler sunma noktasında katkı sağlaması da etkili olmuştur (Kaya ve Yılmaz, 2018).

Ülkelerin ekonomik ve teknolojik tarihinin önemli bir parçası olan endüstri yapıları, Türkiye'nin kültürel geçmişinde önemli bir yere sahiptir (Şekerci ve Örmecioğlu, 2018). Nitekim endüstriyel miras unsuru olarak Türkiye'nin vitrinini oluşturacak nitelikte olan Zonguldak ilinde pek çok endüstri yapısının varlığından söz etmek mümkündür. Buradan hareketle bu araştırmada; öncelikle araştırma konusu olan endüstriyel miras ve endüstriyel miras turizmi kavramları ele alınarak, Zonguldak'ın endüstriyel miras turizmi potansiyeli değerlendirilmeye çalışılmıştır.

KURAMSAL ÇERÇEVE

Anıtların, binaların, arkeolojik şehirlerin, tarihin, sanat veya bilimin göze çarpan değerlerinin bir karışımı olan kültürel mirasın (Güdü Demirbulat ve Karaman, 2014) ayrılmaz bir parçası olarak ele alınan endüstriyel miras, toplumun sürdürülebilir kalkınması için önemli bir araçtır. Mekanik araçlarla ve düzeneklerle mal ve/veya hizmet üretme etkinliğinin gerçekleştiği özgül mimariden oluşan kültürel miras olarak tanımlanan endüstriyel miras kavramını (Tanyeli, 2000; Kevseroğlu, 2011: 18), Halewood ve Hannam (2001), “nostaljidenden manzaralar” şeklinde yorumlamaktadırlar. Bu anlamda endüstriyel miras; endüstri kültürünün tarihsel, teknolojik, toplumsal, mimari ya da bilimsel değeri bulunan, sanayi ile ilgili sosyal faaliyetleri barındıran endüstriyel kalıntılarından (binalar, atölyeler, makineler, fabrikalar, depolar vb.) oluşmaktadır (Moira vd., 2009; Saner, 2012).

Teknolojinin gelişmesi ve yeni fabrikaların kurulması gibi sebeplerle işlevini kaybederek yıkılmaya terk edilmiş olan eski sanayi yapıları, son yıllarda endüstrinin tarihi tanıkları olarak kabul edilmeye başlanmış ve koruma kapsamına girmiştir. Bir diğer ifadeyle; ülkelerin ekonomik gelişimine katkı sağlayan endüstri yapılarının, sanayi geçmişinin izleri olarak, kent ve kamu yararına kullanılmak üzere yeniden değerlendirilebilir hale gelmesi son yıllarda üzerinde ciddiyle durulan hususlar arasında kendine yer bularak, uluslararası ölçekte kurum ve kuruluşlar tarafından desteklenmiştir (Karıptaş vd., 2015: 512-513). Nitekim TICCIH (The International Committee for the Conservation of the Industrial Heritage/Uluslararası Endüstri Mirasını Koruma Komitesi), ERIH (European Route of Industrial Heritage/Avrupa Endüstriyel Miras Rotası), ICOMOS (The International Council on Monuments and Sites/Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi), E-FAITH (European Federation of Associations of Industrial and Technical Heritage/Avrupa Endüstri ve Teknik Mirası Dernekleri Federasyonu) ve DOCOMOMO (The Documentation and Conservation of Buildings, Sites, Neighbourhoods of the Modern

Movement/Modern Hareketin [Binalarının, Sitlerinin ve Çevrelerinin] Belgelenmesi ve Korunması) gibi kuruluşlar, ülkelerin sanayi dönemlerine ait bir kimlik çeşitliliği sunması kapsamında öneme sahip olan endüstriyel mirası belgelemeyi ve korumayı amaçlayan, uluslararası ölçekte önde gelen kuruluşlar arasında yer almaktadırlar (Arda Büyüktaşkın ve Türkel, 2019: 57). Bahsi geçen kurum ve kuruluşların düzenli olarak organize ettiği konferanslar, seminerler ve çıkarttıkları periyodik yayınlar, endüstri mirası kavramının yapı ölçeğinden bölge ölçeğine yayılmasında etkili olmuştur (Severcan, 2012: 41). Türkiye’de henüz benzeri bir örgütlenme bulunmasa da çeşitli etkinlikler ve projelerle endüstri mirasının korunmasının önemini gündemde tutmaya çalışan vakıf ve kuruluşların varlığından söz etmek mümkündür (Uşma ve Kök, 2018).

Kültürel miras, toplumun ya da belli bir sosyal grubun korumak ve geleceğe taşımak istediği önemli soyut ve somut değerlerden oluşmaktadır (Nart, 2015: 27). Kültürel mirasın pek çok destinasyon için çekici bir unsur olması, miras temelli turizm faaliyetlerini de önem verilir hale getirmiştir (Vargas-Sánchez, 2015). Endüstriyel miras turizminin, endüstriyel kültür olarak da ifade edilebileceğinin altını çizen Hospers (2002: 398), daha önceki dönemlerin endüstriyel süreçlerinden kaynaklanan insan yapımı alanlarda (binalar vb.), turistik faaliyetlerin ve endüstrilerin geliştirilmesinin, endüstriyel miras turizmi kapsamında değerlendirilebileceğini ifade etmektedir. Endüstriyel miras turizmi aynı zamanda turistlerin kültürel deneyimlerini artırmak için sanayi merkezlerini ziyaret etmelerini içermektedir. Bu yolla, yeni deneyim arayışında olan ve ziyaret edilen yerlerin sosyal, ekonomik tarihine önem veren bir tüketici profili de oluşmaktadır (Xie, 2015; Vargas-Sánchez, 2015).

Kamu sektörü finansmanı ve gönüllüler ile birlikte, öncelikli amacı ekonomik canlılık olan endüstriyel miras turizmi, kaybolan sanayi istihdamının yerine geçmese de başarılı olduğu her yerde önemli oranda doğrudan ve dolaylı gelir sağlayıcı bir özelliğe sahiptir. Ayrıca eski sanayi alanlarının imajını ve itibarını tekrar kazandırması açısından önem taşıyan endüstriyel miras turizmini bir koruma faaliyeti olarak da ele almak mümkündür (Kaya ve Yılmaz, 2018).

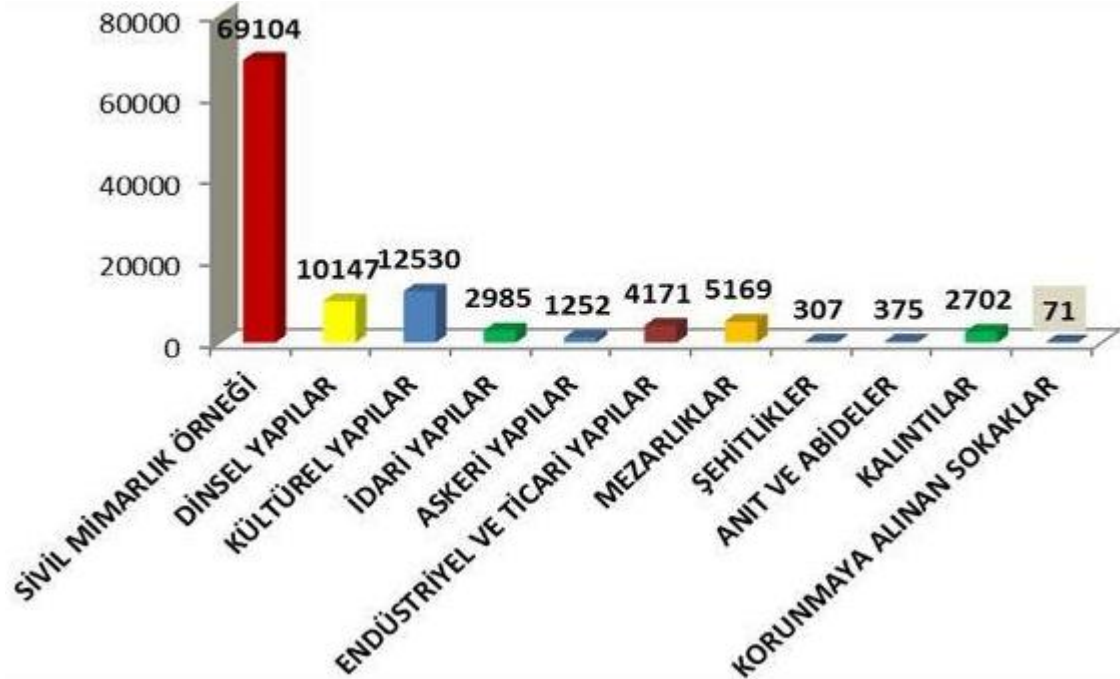
Eski sanayi alanlarının turistlere açılması aynı zamanda çeşitli amaç ve perspektifleri kapsamaktadır. Öncelikli olarak geçmişe dair anılar korunurken, geçmiş hakkında bilgi edinme, sahipsiz endüstri alanlarını ziyaretçi merkezlerine dönüştürme ve istihdam sağlama gibi hususlarda önemli kazanımlar söz konusudur (Hashimoto ve Telfer, 2017).

Öte yandan; endüstriyel miras turizminin yerel topluluklar (ev sahibi toplum) için birtakım fayda ve maliyetleri söz konudur. Öncelikle kentsel alanların ekonomik olarak kalkınmaları, yeniden yapılanma ile meydana gelebilecek olumlu/olumsuz etkilerin dengelenmesi ile söz konusu bölgelerde turist profilinin çeşitlenmesi noktasında yerel topluluklar adına endüstriyel miras turizminin önemi ortaya çıkmaktadır. Öte yandan; endüstriyel mirasa bağımlı ekonomiler sınırlıdır. Çünkü yeni istihdamın, eski sanayi alanlarının kapatılmasından kaynaklanan iş kaybını telafi etmesi mümkün değildir. Ayrıca, endüstriyel alanların üretim merkezlerinden tüketim yerlerine kayması, endüstriyel miras turizmini seçen yerel topluluklarda birçok kültürel değişikliğe sebep olabilmektedir (Xie, 2006).

TÜRKİYE’DE ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİNİN GELİŞİMİ

Endüstriyel miras kavramının yaygınlaşmasıyla beraber, sanayileşmeyle karşı karşıya kalan bölge ve şehirlerde yer alan önemli endüstri kalıntılarının korunma ve yenilenme yaklaşımıyla değerli varlıklara dönüştürülmesi gündeme gelmiştir. Nitekim endüstriyel dönemde ekonomik büyümeye katkı sağlayan endüstriyel miras alanları/yapıları, yeni sosyal kimlikler inşa etmek ve endüstriyel miras turizmini geliştirmek için bir kaynak haline gelmiştir. Dolayısıyla endüstriyel miras alanlarının turistik alanlara dönüştürülmesi, endüstriyel geçmişin değerini artırmakla beraber eski endüstri alanlarının da karakterini şekillendirmektedir (Yang, 2017). Ayrıca endüstriyel miras kapsamındaki kaynakları, taşınır kültür varlıkları olarak nitelendiren objeler ile taşınmaz kültür varlıkları olarak nitelendirilen yapılar ve endüstriyel peyzajlar olarak değerlendirmek de mümkündür (Kıraç, 2001: 67). Aşağıdaki Şekil 1’de Türkiye genelinde tescil edilmiş taşınmaz kültür varlıklarının sayısal olarak dağılımları yer almaktadır.

Şekil 1. Türkiye Genelinde Tescil Edilmiş Taşınmaz Kültür Varlıkları Dağılımı

Kaynak: kvmmg.ktb.gov.tr, 2020a.

Yukarıdaki şekilde yer alan veriler doğrultusunda Türkiye genelinde tescil edilmiş taşınmaz kültür varlıklarının büyük bir çoğunluğunu sivil mimarlık örnekleri (69.104) oluşturmaktadır. Söz konusu taşınmaz kültür varlıkları kapsamında sırasıyla; kültürel yapılar (12.530), dinsel yapılar (10.147), mezarlıklar (5.169) ve araştırmaya konu olan endüstriyel ve ticari yapılar (4.171) sayılabilmektedir.

Avrupa başta olmak üzere tüm dünyada sayısız eski sanayi yapısı, endüstri mirası anlayışı içerisinde çeşitli amaçlı müzelere, işyeri ve alışveriş merkezlerine, çeşitli toplanma ve eğitim merkezlerine, sosyal etkinlik yapılarına ve hatta konutlara dönüştürülmüştür (Alpan, 2012: 27). Türkiye’de ise eski endüstri yapılarının korunması yaklaşımı 1990’lı yılların başlarında şekillenmeye başlamıştır (Saner, 2012). Söz konusu tarih itibarıyla çeşitli nedenlerle atıl kalmış, özgün yapı ve donanımlarını büyük ölçüde kaybetmiş olan endüstri yapılarından günümüze ulaşanların koruma altına alındığını söylemek mümkündür (Tanyeli ve İkiz, 2009). Türkiye’de İstanbul, İzmir, Eskişehir gibi kentlerde örnekleri

görülebilir, ancak Avrupa'ya oranla sınırlı sayıda korunan ve yeniden kullanılan endüstriyel miras çalışmaları vardır (Köksal, 2012). Türkiye'de hâlihazırda tamamlanmış endüstriyel miras çalışmalarından bazıları şunlardır (Köksal ve Ahunbay, 2006; Cengizkan, 2012; Nart, 2015; Kaya ve Yılmaz, 2018):

- Hasköy Lengerhane ve Şirket-i Hayriye Tersanesi (İstanbul), Rahmi Koç Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- Cibali Tütün Fabrikası (İstanbul), Kadir Has Üniversitesi'ne dönüştürülmüştür.
- Silahtarağa Elektrik Santrali (İstanbul), Santralistanbul adı altında bir kültür merkezine dönüştürülmüştür.
- Cendere Su Pompa İstasyonu (İstanbul), İstanbul Su Medeniyetleri Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- Üsküdar Elektrik Fabrikası (İstanbul), Bağlarbaşı Kültür Merkezi ve Ulaşım Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- SEKA (Türkiye Selüloz ve Kâğıt Fabrikaları Genel Müdürlüğü) Kağıt Fabrikası (İzmit), Kağıt Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- Samsun Tütün Fabrikası (Samsun), Bulvar Yaşam Merkezi'ne dönüştürülmüştür.
- Halkapınar Un Fabrikası (İzmir), bir iş eğitimi merkezine dönüştürülmüştür.
- Darphane-i Amire (İstanbul), İstanbul Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- Tophane-i Amire (İstanbul), Mimar Sinan Üniversitesi Kültür ve Sanat Merkezi'ne dönüştürülmüştür.
- Bakırköy Baruthane-i Amire (İstanbul), Yunus Emre Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür.
- Bakırköy İspirtohanesi (İstanbul), İstanbul Teknik Üniversitesi İspirtohane Konservatuarı ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür.
- Feshane Fabrika-i Hümayunu (İstanbul), Feshane Uluslararası Fuar Kongre ve Kültür Merkezi'ne dönüştürülmüştür.
- Ankara TCDD Tren Hangarları, Ankara Cer Atölyeleri ve Müzesi'ne dönüştürülmüştür.
- İzmir Pasaport Limanı yapıları ve antrepoları, Pasaport Kültür Merkezi ve alışveriş merkezine dönüştürülmüştür.
- Aral Şarap Fabrikası (Eskişehir), Hayal Kahvesi ismiyle restoran-kafe olarak işletilmektedir.

- Yaş Sebze ve Meyve Hali Binası (Eskişehir), Haller Gençlik Merkezi'ne dönüştürülmüştür.

ICOMOS (International Council on Monuments and Sites / Uluslararası Anıtlar ve Sitler Konseyi) tarafından 2001 yılından itibaren geliştirilmeye başlanan Montreal Planı (MP20) ile 20. yüzyıl mirasının korunması yönünde, dünya çapında önemli çalışmalar başlatılmıştır. Bu kapsamda 20. yüzyıl mimarlığına ait anıtların/yapıların korunmalarıyla ilgili stratejiler geliştirmeye yardımcı olmak amacıyla gerçekleştirilen bir anket çalışmasında, ICOMOS Türkiye Milli Komitesi'nin, Türkiye'deki 20. yüzyıl mirası kapsamında endüstri yapılarının da yer alması doğrultusundaki önerileri yer almıştır. Söz konusu gelişmelerle beraber Türkiye'deki endüstriyel mirasını koruma altına alınarak, gerekli düzenlemeler ile çalışmaların yapılması için zemin hazırlanmıştır (Oral ve Ahunbay, 2005).

ENDÜSTRİYEL MİRAS TURİZMİNE İLİŞKİN ZONGULDAK'TAN ÖRNEKLER

Zonguldak, Batı Karadeniz Bölgesi'nde, Karadeniz'e batı ve kuzeyden kıyısı olan, 3310 kilometrelik yüz ölçümüne sahip bir ildir. Karadeniz kıyılarından başlayan il toprakları, kuzeydoğudan Bartın, doğudan Karabük, batıdan Düzce, güneyden Bolu illeriyle çevrilidir. Benzersiz endüstri mirasına ve doğal, kültürel değerlere sahiptir. Merkez ilçe, ilin batısında, 637 kilometrekarelik bir alanda, Türkiye Taşkömürü Kurumu ve Çatalağzı Termik Santralının üretim ve işletme sahalarıyla iç içedir. Merkez ilçe sınırları içinde mağara, orman alanları, trekking alanları, termal kaynak, sahil bandı gibi turizme konu olabilecek büyük bir potansiyel bulunmaktadır. Endüstri mirasına ait değerler doğayla bütünleşmiş bir biçimde Zonguldak ilinin çeşitli bölgelerinde yer almaktadır. Endüstri mirasının içinde yer aldığı doğal çevre bağlamındaki ilişkilerinin okunabilmesi turizm açısından önemli bir yere sahiptir (batikaradeniz.gov.tr, 2020). Bu kapsamda aşağıdaki Tablo 1'de ilde bulunan korunması gerekli taşınmaz kültür varlığı istatistikleri yer almaktadır.

Tablo 1. Zonguldak İli Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür Varlığı İstatistiği

TAŞINMAZ KÜLTÜR VARLIKLARI	TAŞINMAZ SAYISI
Sivil Mimarlık Örneği	127
Mezarlıklar	126
Kalıntılar	41
Kültürel Yapılar	34
İdari Yapılar	28

Dinsel Yapılar	20
Endüstriyel ve Ticari Yapılar	9
Askeri Yapılar	5
TOPLAM	390

Kaynak: kvmgm.ktb.gov.tr, 2020b.

Yukarıdaki tabloda yer alan verilerden hareketle; Zonguldak'ta toplam 390 adet taşınmaz kültür varlığı bulunmaktadır. Bunlar sırasıyla; sivil mimarlık örneği (127), mezarlıklar (126), kalıntılar (41), kültürel yapılar (34), idari yapılar (28), dinsel yapılar (20) ile endüstriyel ve ticari yapılar (9) olarak belirlenmiştir. Zonguldak ili endüstri mirası listesi (Batı Karadeniz Turizm Master Planı, 2020) ise aşağıdaki şekilde belirlenmiştir.

- 1) Aşağı Kandilli Endüstri Mirası:** Zonguldak ili Kdz. Ereğli ilçesinde bulunmaktadır. Kandilli sahilde yer alan Türkiye Taşkömürü Kurumuna ait Varagel ve çevresindeki sanayi yapıları Zonguldak'ın zengin endüstri mirasının en önemli öğelerindedir.
- 2) Fener Mahallesi:** Zonguldak kenti kömür-emek üzerine gelişen bir kimlik ifade etmektedir. Zonguldak kent merkezinin kuzeydoğusunda Karadeniz'e doğru uzanan burun kısmında yer alan mahalledir. 1893/1896 yılında yöredeki kömür üretim ocaklarına sahip olan Fransız şirketince meskûn mahal olarak belirlenmesi üzerine 'Fransız Mahallesi'; 1908'de buruna deniz feneri (Zonguldak Deniz Feneri) yapılmasından sonra 'Fener Mahallesi' olarak anılmasına karşın; yörenin adı, resmi kayıtlara coğrafi yapısından esinlenerek 'Yayla Mahallesi' olarak tescil edilmiştir. Doğal yapısı, tarihsel geçmişi ve kültürel özelliğiyle farklı bir yerleşim yeri olan Yayla Mahallesi, Zonguldak'ın mahalle ölçeğinde korunup, geleceğe taşınması gereken bir yöredir. Mahalle kentsel sit alanı ilan edilmiştir.
- 3) Maden Müzesi:** Zonguldak merkezde bulunan müze binası fuaye, teşhir salonları, toplantı salonu, depolar ve idari birim odalarından oluşmaktadır. Fuaye alanında Kömür- Şehir İlişkisi ele alınmıştır. Tanıtım odasında 10 dakikalık Zonguldak tanıtımından sonra sergi salonuna alınan ziyaretçilere, Zonguldak'ta kömürcülük hakkında tarihi ve teknik bilgiler verilmektedir. İkinci kat vitrinlerinde iş güvenliği, topoğrafya, sağlık, sosyal bakım ile ilgili malzemeler ve eğitim kitapları sergilenmektedir. Üçüncü kat kömürün kok türevleri, fosiller ve kömürün oluşumu anlatılmaktadır.
- 4) Şarjömen Rapid İskelesi:** Zonguldak limanı içinde Şarjömen adıyla bilinen anıtsal yapı, işlevi itibarıyla "yükleme/doldurma (chargetment)" anlamına gelmektedir.

Havzada üretilen ve demiryoluyla limana getirilen kömürü limandaki vapurlara yüklemek için yapılan bu tesis, başta kömür olmak üzere yükleri şilep türü gemilere yüklemek amacıyla kullanılmıştır. Kalker taşının yontulması ile yapılan bu yapı, dönemin özgün bir örneğidir. Yüz yılı aşkın süredir varlığı göz önünde bulundurulursa, tuzlu su içinde kalabilmiş en eski mimari değer olduğu da söylenebilir. Bu anıtsal yapı, Karabük Kültür Varlıklarını Koruma Kurulu'nun 17.02.2009 tarih ve 1190 sayılı kararıyla, "taşınmaz kültür varlığı" olarak tescil edilmiştir.

- 5) **Tarihi Kok Fabrikası ve Bacası:** Başarla Mahallesi'ne kurulan Cumhuriyet'in ilk sanayi tesislerinden Üzülmez Kok Fabrikası'nın açılışı, 1935'te yapılmıştır. Benzolden (benzin ve toluen karışımı bir akaryakıt) yağ çeşitlerine, naftalinden briket kömürüne kadar 32 çeşit mal üreterek kömür sanayiine hizmet veren fabrika, ekonomik ömrünü tamamlayarak 1970'te kapatılmıştır. Bir süre atıl durumda kaldıktan sonra 1988'de yıkılan fabrikanın 63 metre uzunluğundaki bacası ise yıkımı gerçekleştiren müteahhit firmanın girişimiyle Karabük Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu'nca sanayi mirası olarak koruma altına alınmıştır.
- 6) **Uzun Mehmet Anıtı:** Zonguldak-Kozlu karayolu üzerinde, kent merkezine yaklaşık 2 km uzaklıkta bulunmaktadır. Anıtı, Zonguldak'ın sahibi üç şehit (şehit asker, şehit madenci ile madenlerin ilk kurbanı ve efsanevi şehidi Uzun Mehmet) düşüncesi oluşturmaktadır. Uzun Mehmet Anıtı, o zamanki Zonguldak şehir merkezinin her yerinden gözükecek şekilde, ulaşım sorunu olmasına karşın Balkaya sırtına konumlandırılmıştır. 1983 yılında Zonguldak Belediyesi tarafından anıt çevresi piknik alanı ve gezi yolu olarak düzenlenmiştir.
- 7) **Üzülmez Kültür Vadisi:** Zonguldak Merkez ilçesinin Asma Mahallesinde Üzülmez bölgesinde yer alan Üzülmez Eski Lavuar Binası, Eski Atölye Binası ve Rombaki konağı ön plana çıkmaktadır. Yapılan projelerde Üzülmez Kültür Vadisi adı verilen bu alanın kent yaşamına ve turizme kazandırılması için çalışmalar sürdürülmektedir. Endüstri mirası ve doğanın bütünleştiği bir vadidir.
- 8) **Varagel Tüneli (Fener Tünelleri):** Endüstriyel amaçlı kullanım için yapılan bu tünel, deniz kenarında, karstik yapısal özellik taşıyan kayalık içine yapılmıştır. Bu özelliği doğal mirasa katkı sağlamaktadır. Endüstride kullanılan bir değer olduğu için kültürel endüstri mirasına katkı sağlamaktadır. Yaklaşık yetmiş beş yıllık bir geçmişi olduğundan tarihsel özellik taşımaktadır. 3 bağlamda yer alması ve turizm çeşitlerine olanak sağlaması yönüyle turizme katkı sağlamaktadır.

9) **Zonguldak Limanı:** Zonguldak ilinin dağlık yapısı uzun yıllar tek ulaşım seçeneğinin denizyolu olmasına yol açmıştır. Zonguldak limanında uzun yıllar yük taşımacılığı yanında yolcu taşımacılığı da yapılmıştır. Ancak zamanla karayolu ağının gelişmesi sonucu, özellikle yolcu taşımacılığının hemen hemen tamamı karayoluna kaymıştır. Zonguldak Limanı yük taşımacılığındaki önemini günümüzde de sürdürmektedir. Ereğli Kömür Madenlerinin idaresi Denizcilik Bakanlığı'na (Bahriye Nezareti) verildikten sonra yapılan çalışmalar ve teknik gelişmelere bağlı olarak Ereğli Havzası'ndan çıkarılan kömür miktarı artmıştır. Bununla birlikte kömür aktarımı düzenli gerçekleştirilememiş, özellikle kötü havalarda kömür zedelenip zarar görmüş, aktarım yavaşlamıştır. Zonguldak'ta gemilerin barınabileceği bir liman olmadığından, kömürün daha hızlı ve kolay aktarımını sağlamak için öncelikle Kozlu'da bir mendirek yapılması düşünülmüş, ancak kısa bir süre sonra bundan vazgeçilmiştir. Nedeni ise dönemin ekonomik sıkıntıları ve şartlarıdır. Osmanlı Devleti döneminde 1898'de limanın yapımına başlanılmıştır. Fırtınalara ve rüzgâra yakalanan liman yapım aşamasındayken birkaç kere yıkılmış, ancak 4 yıl içinde yapımı tamamlanarak hizmete açılmıştır.

DEĞERLENDİRME

Endüstri mirası tıpkı kültürel miras gibi özgün kimliği korunarak gelecek kuşaklara aktarılabilir. Bununla ilgili örnek olabilecek nitelikte projeler Avrupa'da hayata geçirilmiştir. 20 yüzyılın son çeyreğinde Almanya, İngiltere ve Fransa'da işlevini yitirmiş birçok endüstri yapısı, yeniden kullanımla yeni bir işlev kazanmıştır. Örneğin Almanya'nın batısında bulunan Ruhr Bölgesi 1970'li yıllara kadar ağır sanayi merkezi iken, 70'lerden sonra alanın tamamı korunarak dönüştürülmüş ve büyük bir endüstri mirası alanı oluşturulmuştur. Burası bugün 17 kenti içinde barındıran, maden ocakları ve demir yolu bağlantıları ile açık hava endüstri müzesi halindedir. Ülkemizde ise bu anlamda örnek olabilecek girişimler yeni yeni hayata geçmektedir. Bahsedildiği gibi; örneğin İstanbul Eyüp semtinde bulunan Silahtarağa Elektrik Fabrikası İstanbul Bilgi Üniversitesi tarafından Santralistanbul adı ile Enerji Müzesi haline dönüştürülmüştür. Bu müzede ayrıca, lansman toplantıları, festivaller ve konferanslar da düzenlenmektedir. Bundan başka Hasköy Tersanesi ve Lengerhane binası Koç Holding tarafından müze haline getirilmiştir. Zonguldak ilinde ise bu miras, teknik müze değil "Endüstri Müzesi" haline dönüştürmelidir. Çünkü endüstri müzeleri teknik müzeler gibi üretim teknikleri ve fabrika

bilgileri içerdiği gibi bunun yanında, dönemin sosyal, ekonomik ve teknik gelişimini, işçilerin günlük yaşamlarını, çalışma koşullarını, yapıyı ve endüstriyi ses, gürültü veya koku gibi özgün ortamı ile birlikte sunmaktadırlar. Zonguldak ilinde de işlevsiz bir yapı seçilerek, yeniden işlevlendirilip bir kömür müzesi oluşturulabilir. Canlı anlatımlar yapılarak, işçilerin çalışma yöntemleri ve koşulları yaşayan müze şeklinde öğretilebilir. Kömürün çıkarıldıktan sonraki kullanım aşamaları, kömür ile birlikte tesadüfi şekilde çıkan diğer yarı kıymetli ve doğal taşlar tanıtılabilir (Ekmen, 2014). Bununla birlikte Zonguldak ilinde endüstriyel miras turizminin geliştirilmesi kapsamında (Batı Karadeniz Turizm Master Planı, 2020); endüstri mirası ve doğal mirasın harmanlandığı rotalarda doğa ve kültür yürüyüşleri yapılabilir. Kırsal alan, koruma alanı ve eski endüstriyel yapıların uyumunu gözlemlemek ve taşkömürü maden ocağı ziyaret edilebilir. Farklı bir rota olarak tren ile “Endüstriyel Miras Turu” (Kandilli-Armutçuk Treni, Zonguldak Limanı-Üzülmez Kültür Vadisi – Kozlu, Zonguldak-Karabük-Ankara Treni) düzenlenebilir. Uzun Mehmet Anıtı ziyaret edilerek endüstri mirasının izlerini taşıyan alanların doğal yapısı, tarihsel geçmişi ve kültürel özelliği gözlemlenebilir. Aynı zamanda kentin belli bir döneminin mimari anlayışını ve kültürünü yansıtan yapıları incelenerek Varagel Tüneli'nin içerisinden geçerek liman arkasına kadar yürüyüş yapılabilecek bir güzergâh belirlenebilir. Kdz.Ereğli - Armutçuk Demiryolu'nun turizme yönelik bir peyzaj odağı olarak düzenlenebilir. Rombaki Konağı'nın ve Çaydamar Ocağı'nın turizme kazandırılmasının araştırılması gerçekleştirilebilir. Zonguldak il bütünü için endüstriyel miras envanteri çıkarılması ve yeni alanlar için bir yol haritası oluşturulabilir. Faaliyeti durdurulan kömür madenlerinin koruma altına alınıp gerekli güvenlik önlemleri alınarak ziyarete açılması sağlanabilir. "Zonguldak Kömüre Giden Demiryolu Projesi" ile "Madene İnmek" gibi özel deneyim ve aktiviteler desteklenebilir.

KAYNAKÇA

- Alpan, A. (2012). Eski Sanayi Alanlarının Yazındaki Yerine ve Endüstri Arkeolojisinin Tarihçesine Kısa Bir Bakış. *Planlama*, 1-2, 21-28.
- Arda Büyüктаşkın, H. A. ve Türkel, E. (2019). Geçmişten Günümüze Gazometre Yapıları ve Dolmabahçe Gazometresi İçin Olası İşlevlendirme Önerileri. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 19, 55-74.
- Batı Karadeniz Turizm Master Planı, (2020). <http://batikaradeniz.gov.tr/?cat=769>, Erişim Tarihi: 24.01.2020.

- Cengizkan, N. M. (2012). Endüstri Arkeolojisinde Mimarlığın Yeri: Sanayinin Terk Ettiği Alanlarda “Yeniden Mimari”. *Güney Mimarlık*, 18, 26-28.
- Çinko, M. A. (2018). Türkiye Endüstri Mirasının Önemli Bir Bileşeni Olarak Demiryolları: Kars Garı. *III. Uluslararası Akdeniz Sanat Sempozyumu*, (24-25 Nisan 2018), ss.296-303, Akdeniz Üniversitesi, Antalya.
- Ekmen, F.G. (2014). Zonguldak'ta Kültürel Ve Endüstriyel Mirasın Korunması Ve Özel Bir Teşebbüs Örneği: Çanakçılar Arkeoloji Ve Etnografya Müzesi. *İnsan, Kimlik, Mekân Bağlamında Zonguldak Sempozyumu*, (16-18 Ekim 2014), ss. 9-20, Bülent Ecevit Üniversitesi, Zonguldak.
- Güdü Demirbulat, Ö. ve Karaman, S. (2014). Trabzon Ayasofya Müzesi'nin Camiye Dönüştürülmesine İlişkin Turist Rehberlerinin Değerlendirmesi. *Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (32), 37-54.
- Halewood, C. ve Hannam, K. (2001). Viking Heritage Tourism: Authenticity and Commodification. *Annals of Tourism Research*, 28 (3), 565-580.
- Hashimoto, A. ve Telfer, D. J. (2017). Transformation of Gunkanjima (Battleship Island): From a Coalmine Island to A Modern Industrial Heritage Tourism Site in Japan. *Journal of Heritage Tourism*, 12 (2), 107-124.
- Hospers, G.-J. (2002). Industrial Heritage Tourism and Regional Restructuring in the European Union. *European Planning Studies*, 10 (3), 397-404.
- Karıptaş, F. S., Erdinç, J. E. ve Dinçer, B. Ö. (2015). Endüstriyel Mirasın Kentlerdeki Kültürel Sürdürülebilirlik Kapsamında Değerlendirilmesi. *2nd International Sustainable Buildings Symposium* (28-30 Mayıs 2015), ss.512-516, Ankara.
- Kaya, M. ve Yılmaz, C. (2018). Endüstriyel Miras Turizmi İçin Bir Örnek: Ayancık - Zingal Orman İşletmesi (Sinop). *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44 (1), 121-162.
- Kevseroğlu, Ö. (2011). Endüstriyel Miras Alanlarının Kent Peyzajına Entegrasyonunun Değerlendirilmesi: Sümerbank Kayseri Bez Fabrikası Örneği. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Kıraç, A. B. (2001). Türkiye'deki Tarihi Sanayi Yapılarının Günümüz Koşullarına Göre Yeniden Değerlendirilmeleri Konusunda Bir Yöntem Araştırması. Yayımlanmamış Doktora Tezi, Mimar Sinan Üniversitesi, İstanbul.

- Köksal, G. ve Ahunbay, Z. (2006). İstanbul'daki Endüstri Mirası İçin Koruma ve Yeniden Kullanım Önerileri. *İTÜ Dergisi/a*, 5 (2), 125-136.
- Köksal, G. (2012). Endüstri Mirasını Koruma Ve Yeniden Kullanım Yaklaşımı. *Güney Mimarlık*, 18, 18-23.
- kvmgm.ktb.gov.tr, (2020a). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44798/turkiye-geneli-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-.html>, Erişim Tarihi: 24.01.2020.
- kvmgm.ktb.gov.tr, (2020b). <https://kvmgm.ktb.gov.tr/TR-44799/illere-gore-korunmasi-gerekli-tasinmaz-kultur-varligi-i-.html>, Erişim Tarihi: 24.01.2020.
- Moira, P., P. M., Mylonopoulos, D. ve Parthenis, S. (2009). Industrial Heritage Tourism as a Special Interest Tourism Form: The Case of the Prefecture of Magnesia in Greece. *10th International World Cultural Tourism Conference* (13-15 Kasım 2009), pp. 479-493, Bangkok, Thailand.
- Nart, D. (2015). İstanbul'da Endüstri Yapılarında Gerçekleşen Dönüşümlerin Mekansal Açından İrdelenmesi. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Teknik Üniversitesi, İstanbul.
- Oran, E. Ö. ve Ahunbay, Z. (2005). Bursa'nın İpekkilikle İlgili Endüstri Mirasının Korunması. *İTÜ Dergisi/a*, 4 (2), 37-46.
- Pawlikowska-Piechotka, A. (2009). Industrial Heritage Tourism: a Regional Perspective (Warsaw). *Physical Culture and Sport Studies and Research*, 46 (1), 276-287.
- Saner, M. (2012). Endüstri Mirası: Kavramlar, Kurumlar ve Türkiye'deki Yaklaşımlar. *Planlama*, 1-2, 53-66.
- Severcan, Y.C. (2012). Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesine İlişkin Özelleştirme Yaklaşımları: Sorunlar ve Olanaklar. *Planlama*, 1-2, 40-46.
- Şekerci, Y. ve Örmecioğlu, H.T. (2018). Bir Erken Cumhuriyet Dönemi Endüstri Mirası: Antalya Elektrik Fabrikası. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11 (60), 597-603.
- Tanyeli, G. ve İkiz, D. (2009). İstanbul'da Bir Endüstriyel Miras Örneği: Bomonti Bira Fabrikası. *Türkiye Bilimler Akademisi Kültür Envanteri Dergisi*, 7, 109-121.
- Tanyeli, G. (2000). Endüstri Arkeolojisi Yapılarının Korunması ve Yeniden İşlevlendirilmesi. *Domus Mimarlık Tasarım Sanat İletişim Dergisi*, 8, 50-51.
- Uşma, G. ve Kök, D.S. (2018). Endüstri Mirasının Korunması ve Yeniden Kullanımı: Tarsus Tarihi Çırcır Fabrikası Örneği. *Dicle Üniversitesi I. Uluslararası Mimarlık Sempozyumu* (4-6 Ekim 2018), Diyarbakır.

- Vargas-Sánchez, A. (2015). Industrial Heritage and Tourism: A Review of the Literature. In: Waterton E., Watson S. (Eds.), *The Palgrave Handbook of Contemporary Heritage Research* (pp.219-233). London: Palgrave Macmillan.
- Xie, P.F. (2006). Developing Industrial Heritage Tourism: A Case Study of The Proposed Jeep Museum in Toledo, Ohio. *Tourism Management*, 27 (6), 1321-1330.
- Xie, P.F. (2015). A Life Cycle Model of Industrial Heritage Development. *Annals of Tourism Research*, 55, 141-154.
- Yang, X.S. (2017). Industrial Heritage Tourism Development and City Image Reconstruction in Chinese Traditional Industrial Cities: A Web Content Analysis. *Journal of Heritage Tourism*, 12 (3), 267-280.